

Sûrenin 2. âyetinde rab için namaz kılınıp “nahr” yapılması emredilmektedir. Müfessirler, buradaki namazın farz namazlar yahut kurban bayramı namazı veya genel anlamda namaz olduğunu, sözlükte “göğüs hizasına getirmek, boğazlamak; göğsün boyun tarafına gelen boğaz çukuru” anlamına gelen nahrın da kurban kesmek yahut daha zayıf bir ihtimalle namazda elleri bağlamak veya namaza başlarken elleri kaldırıp tekbir getirmek olabileceğini belirtmişlerdir. Âyetin bu anlamlara işaret ettiği düşünülebilirse de bağlamı dikkate alındığında burada Peygamber’den, kendisine bahşedilen hayırlar karşılığında bütün şükür biçimlerini kapsayan namaz ve kurban ibadetlerini yerine getirmesinin istendiğini söylemek daha uygun görünmektedir (Fahreddin er-Râzî, XXXII, 119-128; Elmalılı, IX, 6193-6208).

3. âyet, asıl soyu kesik olanın Peygamber’e kin besleyip ona dil uzatan kimse olduğunu belirtir. Allah, Hz. Muhammed’e erkek çocuklar vermiş, fakat bu çocukların vefat etmesi onun son peygamber olması, hilâfetin de ümmetin tercihine bırakılması gibi birtakım hayırlı sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca neslinin devam etmeyeceğini söyleyen düşmanları yok olup giderken onun soyu kızı Fâtıma ile devam ettiği gibi kendisine inanan ümmeti de büyük sayılara ulaştırmıştır.

Müfessirler, namazı ciddiye almamanın veya namazda gösteriş yapmanın ve cimriliğin yerildiği Mâûn sûresinden sonra mashafta yer alan Kevser sûresinin, verdiği nimetler karşılığında yalnız Allah için namaz kılmaya ve kurban kesmeye dikkat çekmesi sebebiyle Mâûn sûresinin bir tür mukabili olduğunu söylemişlerdir. Şam’da Emeviyye Camii’nde ikinci namazından sonra Kevser sûresinden Kur’an’ın sonuna kadar olan sûrelerin okunduğu, daha çok ezberi iyi olmayanlarla çocukların katıldığı kiraat halkasına Kevseriyye denirdi (DîA, XI, 110).

Kevser sûresi hakkında yazılan eserlerden bazıları şunlardır: Ömer b. Muhammed el-Âmidî, *Tefsîru sûreti’l-Kevser* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3796); Yâsîn b. Hamza b. Ebû’ş-Şihâb, *Tefsîru sûreti’l-Kevser* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1964); Şemseddin Muhammed et-Tebrîzî, *er-Risâle fî tefsîri sûreti’l-Kevser* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2754); Burhâneddin İbn Ebû Şerîf, *Tefsîru sûreti’l-Kevser* (Dârü’l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 5881); Sirâceddin İbn Nuceym,

el-İkdü’l-cevher fi’l-keîâm ‘alâ sûreti’l-Kevser (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1582/3, vr. 73-94); İbnü’l-Bennâ el-Merrâküfî, *Tefsîru sûreti’l-Kevser*; Abdülmecîd Hâmid Subh, *Min feyzi sûreti’l-Kevser* (Mansûre 1984); Muhammed Fatih Kesler, *Kur’ân-ı Kerim’de (Mâun ve Kevser Sûrelerinde) İnsan Tipleri* (İstanbul 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 112; Buhârî, “Rikâk”, 53; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 123; Tirmizî, “Şifâtü’l-cenne”, 10, “Tefsîrü’l-Kur’ân”, 108; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (Bulak), XXX, 207-213; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XXXII, 117-135; Süyûtî, *Esbâbü’n-nüzûl*, Kahire 1986, s. 221; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXX, 244-249; Elmalılı, *Hak Dini*, IX, 6172-6214; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîrü’l-hadis: Nüzul Sırasına Göre Kur’ân Tefsîri* (trc. Şaban Karataş v.dğr.), İstanbul 1997, I, 183-185; J. Horowitz – L. Gardet, “Kawthar”, *EP* (ing.), IV, 805-806; Ahmet Özel, “Emeviyye Camii”, *DîA*, XI, 110.

İLYAS ÜZÜM

KEVSERİ

(bk. ZÂHİD KEVSERİ).

KEYÂNİLER

Milâttan önce
900-775 yılları arasında
İran’da hüküm süren bir hânedan.

Ortaçağ Farsçası’nda “şah, emîr” mânasına gelen **key’** (**key**) kelimesinin çoğulu olan **keyân**, Doğu ve Kuzeydoğu İran’da Aryânî kabilelerin reislerine verilen bir unvandır. Kabile reisleri bu unvanı hükümdar olduklarında kullanırlardı.

İran millî tarihinin ikinci büyük safhası Keyânîler hânedanıyla başlar. Hânedanın kurucusu olarak kabul edilen Keykubad’dan Keyhusrev’e kadar gelen Keyânî hükümdarları hânedanın ortak özelliklerini gösteren bir grup oluşturur. Bu sebeple grup mensuplarının hükümdar olduğu döneme ilk Keyânî devri denilmiştir. Zerdüşti olan Keyânîler’in kutsal kitapları *Avesta*’da bütün Keyânî kralları dinî ve millî kimlikleriyle efsanevî şekilde zikredilmiştir.

Hânedanın kurucusu olan Keykubad, Pehlevî ve İslâm kaynaklarında bazan Pişdâdîler’in son hükümdarı Zâb’ın oğlu, bazan da halktan biri olarak gösterilmiştir. *Şâhnâme*’de ise onun hükümdar oluşu daha farklı bir şekilde anlatılır. Yüzyıla ya-

kın hükümdarlık yaptığı söylenen Keykubad’ın ardından tahta geçen Keykâvus *Avesta*’da yedi ülkenin hâkimi, cinlerden üstün ve yedi saray sahibi gibi efsanevî bir şahsiyet olarak tanıtılır. Yaklaşık elli yıl hükümdar olan Keykâvus’un tahtı Keyhusrev tarafından elinden alınmıştır. Keykâvus döneminin önemli bir olayı Keyânî sülâlesinden sayılan, ancak hükümdar olmayan Siyavuş ile *Şâhnâme*’de İran düşmanı olarak gösterilen Turan Hükümdarı Efrâsiyâb arasındaki mücadeledir. Siyavuş’un bu savaşlarda öldürülmesi onu Zerdüşt dininde yas törenlerinin kutsal bir şahsiyeti yapmıştır.

Hânedanın üçüncü hükümdarı Siyavuş’un oğlu Keyhusrev’dir. Keyhusrev, *Avesta*’da diğer hükümdarlar gibi olağan üstü yetenek ve özelliklere sahip, dinî ve millî bir şahsiyet olarak tanıtılır. İslâm tarihi kaynaklarında daha çok onun Turan’dan kurtuluşu ve ardından Efrâsiyâb’a karşı yaptığı seferler üzerinde durulmuştur. Firdevsî, *Şâhnâme*’sinin önemli bir kısmını, Keyhusrev’in kumandasında Efrâsiyâb’a karşı yapılan seferlerde yararlıklar gösteren Gûderz ve Rüstem gibi kahramanların hikâyelerine ayırmıştır. Efrâsiyâb bu kahramanlar tarafından mağlûp edilir ve Keyhusrev tarafından öldürülür.

Keyânî hânedanının ikinci dönemi Luhrasb ile başlar. Belh şehrini kurduğu ve genişlettiği söylenen Luhrasb’ın, Keyhusrev’in uzaktan akrabası olduğu rivayet edilir. İslâmî kaynaklara göre Luhrasb, kumandanı Buhtunnasr’ı Kudüs’e yollamış ve o da şehri yakıp yıktıktan sonra yahudileri esir etmiştir. Luhrasb’ın ardından tahta geçen Güştâsb, Turan ülkesinden gelen saldırılara karşı koymuş, ölünce yerine torunu geçmiştir. Bundan sonra Keyânîler’in siyasî nüfuzlarını kaybettikleri üçüncü dönem başlar. *Avesta*’da zikredilmemesine rağmen Pehlevî edebiyatında popüler bir figür olan Behmen büyük bir ihtimalle Güştâsb’dan sonra Zerdüşti topluluğunun mahallî bir yöneticiliğini yapmıştır. Behmen’in Bâbil’de esir bulunan yahudileri kurtardığı, Kudüs’te bir tapınağı tamir ettirdiği ve bir ara Yahudiliği kabul ettiği söylenir. Behmen’den sonra tahta geçen kızı Hümay hakkında bilgiler de İran geleneği dışındaki haberlerle karışmıştır. Hümay’ın Rumlar’a karşı birçok savaş yaptığı ve Rum esirlere İstahr şehrinde yüksek anıtlar inşa ettirdiği rivayet edilir. Keyânîler döneminin son iki hükümdarı I ve II. Dârâ’dır. Ana-

KEYÂNİLER

dolu Selçuklu sultanları çocuklarına Keyhusrev, Keykâvus ve Keykubad gibi efsanevi Keyânî hükümdarının adlarını vermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 652-653; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 504-516; Makdisî, *el-Bed' ve'l-târîh*, III, 147-152; Firdevsî, *Şâhnâme*, Tahran 1353 hş., I, 233-285; İbnü'l-Belhî, *Fârsnâme* (nşr. G. Le Strange – R. A. Nicholson), London 1962, s. 14-16, 41; *Ferheng-i Fârsî*, VI, 1638; Ehsan Yarshater, "Iranian National History", *CHIr*, III/1, s. 436-473; P. Sykes, *Târîh-i İrân* (trc. M. Taki Fahr-i Dât-yi Gilânî), Tahran 1366 hş., I, 178-180; Muhammed Muîn, *Mecmû'a-ı Makâlât*, Tahran 1367 hş., II, 61-63; "Kayânids", *EI*² (İng.), IV, 809; Tahsin Yazıcı, "Efrâsiyâb", *DİA*, X, 478-479.

RIZA KURTULUŞ

KEYD

(الكيد)

İnkârcıların ilâhî daveti engellemeye yönelik planları; Allah'ın bunları hazırlayanların komplolarını aleyhlerine çevirmesi anlamlarında Kur'an terimi.

Sözlükte "tuzak ve pusu kurma, hile yapma, entrika çevirme; ceza verme, tedbir alma" anlamında masdar olan **keyd** "tuzak, hile, plan, komplo, ceza" gibi mânalarda isim olarak da kullanılır. Râgıb el-İsfahânî keydi "bir tür hile" şeklinde tanımladıktan sonra bunun olumlu veya olumsuz anlamda olabileceğini, ancak olumsuz anlamda kullanımının daha yaygın olduğunu belirtir (*el-Müfredât*, "kyd" md.).

Keyd, Kur'an'da hem şeytana ve yandaşları olan inkârcılara hem de Allah'a nisbet edilerek türevleriyle birlikte otuz iki yerde tekrarlanmıştır (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/120; en-Nisâ 4/76; el-A'râf 7/183, 195). Bu kullanımlarda kelime şeytana ve inkârcılara nisbet edildiğinde ilâhî daveti engellemeye, kutsal değerleri tahrip etmeye yönelik her türlü kötü, yıkıcı eylem ve faaliyetin ön hazırlığını; Allah'a nisbet edildiğinde ise ilâhî cezalandırmanın bir çeşidi olarak kötü eylem ve hazırlıkların hedef ve amacına ulaşmasını engellemeye yönelik her türlü karşı tedbirin alınmasını ve bunları hazırlayanların komplolarını aleyhlerine çevirmek suretiyle cezalandırılmasını ifade etmektedir (ayrıca bk. MEKR). Bu anlamı en iyi şekilde belirten örneklerden biri Fil süresinde geçmektedir. Sürede İslâm'dan önce, Mekke'ye saldırarak bu şehrin sakinlerini öldürüp Kâbe'yi yıkmaya ve şehri işgal etme girişiminin

de bulunan düşman ordusunun planlarının nasıl bozularak kendi aleyhlerine çevrildiği ve onların ne şekilde cezalandırıldığı veciz bir üslûpla anlatılmaktadır. İki âyette geçen (el-A'râf 7/183; el-Kalem 68/45), "Doğrusu benim keydim metindir" ifadesi, "Hile ve tuzaklara karşı benim tedbirim güçlüdür, bunlara vereceğim ceza ağırdır, kimse onu bozamaz ve kaldıramaz" anlamına gelir. Hz. Peygamber de, "Allah zalime belirli bir mühlet verir. Ancak daha sonra kendisini öyle bir yakalar ki artık bir daha kurtulmasına imkân vermez" demiş, ardından, "İşte rabbinin haksızlık eden beldelerin sakinlerini yakalayıp cezalandırması böyledir. O'nun cezası acı ve çetindir" (Hûd 11/102) âyetini okumuştur (Buhârî, "Tefsîr", 11/5; Müslim, "Birr", 61; İbn Mâce, "Fiten", 22; Tirmizî, "Tefsîr", 11/2).

Kur'an-ı Kerim'de, keydin taşıdığı "bir tür ilâhî ceza" şeklindeki anlamı ifade etmek üzere başka kelimeler de kullanılmıştır. İnkârcıların felâkete yavaş yavaş ve tedricî olarak yaklaştırılmasını belirten, bu esnada onların bazı geçici başarılar elde etmesine müsaade edilip kendilerine muvakkat imkânlar verilmesini ifade eden **istidrâc** bunlardan biridir. "Bir kimsenin adım adım yaklaştırılmak suretiyle bizzat kurduğu tuzağa düşürülmesi" anlamına gelen bu tabir yanında bazı inançsız kimselere tanınan geçici fırsat, başarı, mühlet ve süreyi anlatmak üzere **imlâ** kelimesi de kullanılmıştır.

Allah Teâlâ tuzak kurup aldatmaktan münezzehdir. Bu sebeple Kur'an'da geçen keyd ve türevlerinin "Allah'ın iyiliklere ve güzelliklere, hak dine, onun peygamberine ve diğer mensuplarına karşı kötülük planlayan şeytan ve yandaşlarının kazdıkları kuyuya kendilerinin düşmesini sağlaması, böylece onları kendi planlarıyla cezalandırması" şeklinde anlaşılması gerekir.

Müşrikler ilk müslümanlara maddî ve mânevî baskılar yapmakta, onlara inanç hürriyeti ve yaşama hakkı tanımamakta, putperestliğe dönmelerini sağlamak üzere çeşitli hilelere başvurmakta ve isteklerini kabul etmeyenleri öldürmeye çalışmaktaydılar. Kur'an, bütün bu kötülüklerin şeytanın teşvikinin bir sonucu olduğunu vurgulamakta, şeytanın hile ve planının zayıf olduğunu bildirmekte ve şeytanın dostlarına karşı savaşmayı emretmektedir (en-Nisâ 4/76). Âyetteki, "Şeytanın keydi zayıftır" ifadesiyle müslümanlara ümit ve cesaret verilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ve ona inananlar,

Kur'an-ı Kerim'in bu yöndeki telkin ve teşvikleriyle düşmanlarının planlarını boşa çıkarmış, müşriklere karşı kesin bir zafer elde etmişlerdir. Bedir Gazvesi'ne işaret eden bir âyette Allah'ın kâfirlerin keydini zayıflattığından söz edilirken (el-Enfâl 8/18) müslümanların Kur'an'dan aldıkları bu moral gücüne, bu sayede kazandıkları mücadele enerjisine ve sonuçta ulaştıkları zafere dikkat çekilmektedir.

Keyd aynı anlamda hadislerde de geçmektedir. Bir hadiste halkın mal ve canına saldırmak üzere plan yapanların tuzun suda eridiği gibi eriyip yok olacağı belirtilmektedir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Medîne", 7). Hz. İbrâhim'in eşi Sâre'ye sarkıntılık etmek isteyen bir hükümdarın bu teşebbüsü esnasında boğulur gibi olduğunu ve amacına ulaşamadığını anlatan bir rivayette de, "Allah bu kâfirin kötü emelini kendisine yöneltti ve ona aynıyla mukabele etti" denilmektedir (Buhârî, "Enbiyâ", 8).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa* (nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultân), Beyrut 1404/1984, III, 774; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kyd" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "kyd" md.; *Kâmûs Tercümesi*, II, 11; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Medîne", 7, "Tefsîr", 11/5, "Enbiyâ", 8; Müslim, "Birr", 61; İbn Mâce, "Fiten", 22; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 24; Tirmizî, "Tefsîr", 11/2; Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebir*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1579/58, vr. 474^a; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, V, 169; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, TSMK, Medine, nr. 180, vr. 807^b; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, X, 184; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 270; VII, 329; Aynî, *Um-detü'l-kârî*, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), X, 240; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, II, 271; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 290; Vehbe ez-Zühayfî, *et-Tefsîrü'l-münîr*, Beyrut 1411/1991, IX, 181.

MUSTAFA ÇETİN

KEYFİYET

(الكيفية)

Bir nesnenin yapısını, nasıl olduğunu belirleyen özellik, nitelik; klasik felsefe ve mantıkta on kategoriden biri (bk. MAKÛLÂT).

KEYHUSREV I

(ö. 607/1211)

Anadolu Selçuklu sultanı (1192-1196, 1205-1211).

Sultan II. Kılıcarıslan'ın oğludur. Annesi Bizanslı bir prensestir. II. Kılıcarıslan, devleti hânedan mensuplarının ortak malı sayan eski Türk geleneğine ve hâkimiyet